

กลวิธีและการสื่อสารภาษาของพระพุทธศาสนานิกายเซน

The Tactics and Language Communicating of Zen Buddhism

แม่ชีศรีนรัตน์ ชิตะธรรมสิทธิ¹

Maechee Sarinrattana Chittadhammasithi

E-mail : 6211105018@mcu.ac.th

Received: August 14, 2023 Revised: August 28, 2023 Accepted: September 26, 2023

บทคัดย่อ

บทความเรื่องนี้มุ่งวิเคราะห์กลวิธีและการสื่อสารภาษาของพระพุทธศาสนานิกายเซน มีเป้าหมายเพื่อสละการยึดติดในคัมภีร์ คำสอนหรือการตีความในตัวบุคคลรวมทั้งอาจารย์ของตนเอง โดยเน้นจากการฝึกฝน คิดไตร่ตรองด้วยตนเอง ในขณะเดียวกันพระพุทธศาสนานิกายเซน เห็นว่าการใช้ภาษาเป็นสิ่งที่กีดขวาง กำแพงกันไม่ให้รู้แจ้งความจริงและทำให้แยกสิ่งต่าง ๆ ออกเป็นสองส่วนหรือทวินิยม ซึ่งอาจเป็นการลดทอนหรือทำลายความจริงไปด้วย และยังทำให้ละเลยต่อการเฝ้าดูจิตใจของตน พระพุทธศาสนานิกายเซน จึงอยากให้พิจารณาถึงสิ่งต่าง ๆ ดังที่มันเป็นหรือเรียกว่า “ตถตา” จนกระทั่งเข้าใจสิ่งทั้งหลายต่างเป็นอยู่ ดำรงอยู่และดำเนินไปอย่างว่างเปล่า คือว่างจากการยึดติดภาวะตัวตนที่เป็นภาพเงาที่เกิดจากความคิดซึ่งมีพื้นฐานจากความหลงหรืออวิชชา

คำสำคัญ: กลวิธี, ภาษา, พระพุทธศาสนา

Abstract

This article investigates on analyzing the tactics and language communication used for teaching Dhamma taught by Zen Buddhism. This method of teaching focuses on taking off scripture involvement, the words of Buddha, any identity as oneself and their master, but emphasizing on self-training, and reflecting one own self. However, Zen has distinctive point of view that the language communication is

¹ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

the hindrance or barrier of experiencing the absolute truth, separating all views into two extreme poles or dualism in which it may falsify the truth, and loss of reflection of mental formations of oneself. Zen's main essential teaching relies on reflecting all phenomena and thoughts as they are or suchness called '*Tathatā*' until it realized everything as it is, maintains, and going on within authentic empty. This emptiness is void of the identity attachment, occurring from thought grounded by delusion or ignorance.

Keywords: Tactics, Language, Buddhism

1. บทนำ

พระพุทธศาสนานิกายเซนหรือธยานะ เริ่มต้นขึ้นในประเทศจีนในช่วงคริสต์ศตวรรษที่เจ็ดถึงแปด โดยนักประวัติศาสตร์เห็นว่า ธยานะเกิดจากการประสานคำสอนพุทธมหายานของอินเดียเข้ากับปรัชญาเต๋ พระผู้ปฏิบัติรุ่นแรก ๆ ได้แก่ ท่านเต้าอาน และฮุยหยวน ทั้งสองท่านล้วนมีสหายธรรมเป็นพระเถระชาวอินเดียที่มีชื่อเสียง กล่าวกันว่าสามารถสืบค้นประวัติที่มาของสำนักธยานะ (เซน) ขึ้นไปได้ ตั้งแต่สมัยพุทธกาล โดยอาศัยข้อความในพระสูตรจีนฉบับหนึ่งที่มีชื่อ ต้าฝั้นเทียนอันฟูเจียอีจิง²

อย่างไรก็ดี คำว่า “มหายาน” มาจากธาตุศัพท์ มหา + ยาน แปลว่า พาหนะที่กว้างขวางใหญ่โต ซึ่งสามารถขนสัตว์ให้ข้ามวัฏฏสงสารได้เป็นจำนวนมาก หลักธรรมของนิกายมหายานนี้ โดยหลักการใหญ่แล้ว เป็นหลักการเดียวกันกับนิกายเถรวาท คือ สอนเรื่องอริยสัจ 5 และปฏิบัติตามหลัก ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา โดยมีจุดมุ่งหมายสูงสุดเช่นเดียวกัน คือ ความหลุดพ้นจากความทุกข์อย่างสิ้นเชิง ในส่วนที่แตกต่างกันอย่างชัดเจนนั้น อยู่ที่นโยบายการเผยแผ่ กับทั้งวิธีการเผยแผ่เท่านั้น พระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ถือ คุณภาพของศาสนิกชนเป็นจุดหลัก แต่พระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานถือ ปริมาณของศาสนิกชนเป็นจุดสำคัญ กล่าวคือ ฝ่ายมหายานถือว่าเมื่อมีปริมาณมากแล้ว คุณภาพก็จะค่อย ๆ ขึ้น ชนิดที่ฝ่ายเถรวาทไม่มีเพื่อให้เป็นอุบายโกศลชักจูงประชาชน ให้มาเลื่อมใส

² สุมาลี มหณรงค์ชัย, พุทธศาสนามหายาน ฉบับปรับปรุงแก้ไข, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม, 2550), หน้า 339-341.

และมีการลดหย่อนพระวินัย ได้ตามกาลเทศะ แนวคิดและหลักธรรมต่าง ๆ ของพระพุทธศาสนา ดั้งเดิมก็ได้ถูกเปลี่ยนแปลงขึ้น เช่น เรื่องบารมี และหลักธรรมต่าง ๆ จึงเกิดขึ้นมา³

พระพุทธศาสนานิกายเซน นับถือพระมหากัสสปเถระว่าเป็นปฐมอาจารย์และถือว่าเป็น นิกาย วิปัสสนาโดยเฉพาะ ไม่ต้องอาศัยตัวหนังสือหรือปริยัติธรรมใด ๆ ไม่อยู่ในกรอบแห่งคำพูดใด ๆ แต่ชี้ตรง ไปยังจุดของจิตใจ เพราะฉะนั้น บางทีจึงมีนามเรียกว่า “การเผยแผ่นอกคำสอน” นิกายเซน นับตั้งแต่พระ มหากัสสปเถระ ได้มีเกจิอาจารย์สืบทอดมาอีก 28 องค์ จนถึงสมัยท่านโพธิธรรม จึงได้นำคติของนิกายนี้ มาสั่งสอนในประเทศจีน แล้วต่อจากนั้นก็มียุคอาจารย์จีนสืบทอดมาอีก ดังนี้ คือ 1. พระโพธิธรรม Bodhidharma (ญี่ปุ่นเรียก ดารุมะ Daruma) 2. ฮุยเช่อ Hui-Ke (ญี่ปุ่นเรียก เยกะ Yeka หรือ เอกะ Eka) 3. เซิงฉาน Seng-Tsan (ญี่ปุ่นเรียก สีสาน Sisan) 4. เต้าซิน Tao Hsin (ญี่ปุ่นเรียก โดชิน Doshin) 5. หุงเยิน Hung-Jen (ญี่ปุ่นเรียก กุณิน Gunin) 6. ฮุยเน้ง Hui Neng (นิกายฝ่ายใต้ ญี่ปุ่น เรียก เยโนะ Yeno หรือ เอโนะ Eno) 7. เฉินชีว Shen Shin (นิกายฝ่ายเหนือ ได้รับการแต่งตั้งภายหลัง)⁴

ดังนั้น คำว่า “เซน” (Zen) มีรากศัพท์มาจากสันสกฤตว่า ธยาน (Dhyana) ภาษาบาลี ฌาน (Thana แปลว่า สมาธิ) ภาษาจีนออกเสียง ฉาน (Chan) ถือกำเนิดที่เมืองจีน แต่สืบรากเหง้า มาจากพุทธศาสนา บุคคลแรกที่เป็นผู้สร้างสะพานเชื่อมพุทธศาสนากับเซนก็คือพระโพธิธรรม (Bodhidharma) ผู้เดินทางจากอินเดียไปเมืองจีนในราว ค.ศ. 520 ชื่อจีนของพระโพธิธรรมก็คือ ตักม้อ เจ้าสำนักเส้าหลินอันเลื่องชื่อ หลายร้อยปีต่อมาลัทธิฉานก็เข้าสู่ญี่ปุ่น ออกเสียงตามสำเนียง ญี่ปุ่นว่า เซน แดกออกเป็นสาขาย่อย เช่น รินไซ เซน (Rinzai Zen), โซโต เซน (Soto Zen) เป็นต้น แต่ไม่ว่าเป็นสายใด หัวใจของมันก็ไม่ได้ต่างกัน เน้นการใช้สมาธิและเข้าถึงธรรมด้วยปัญญา⁵

2. วิวัฒนาการการสื่อสารธรรม

พุทธวิธีการสอนหรือการสื่อสารธรรมของพระพุทธเจ้ามีหลากหลายนัยและรูปแบบ กล่าว โดยสรุป ดังนี้คือ⁶

³ พระครูปริยัติคณานุรักษ์ (พงษ์สันต์ ศรีสมงาม), “การศึกษาเปรียบเทียบบารมีในพระพุทธศาสนา เถรวาทและมหายาน”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 41.

⁴ อภิชัย โพธิ์ประสิทธิ์ศาสตร์, *พระพุทธศาสนา มหายาน*, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2539), หน้า 254.

⁵ วินทร์ เลียววาริณ, *มังกรเซน*, (กรุงเทพมหานคร: ไทยยูเนียน กราฟฟิกส์, 2552), หน้า 28-32.

⁶ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *พุทธวิธีในการสอน*, พิมพ์ครั้งที่ 18, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท พิมพ์สวย จำกัด, 2556), หน้า 33-64.

2.1 เนื้อหาหรือเรื่องที่สอน

1) สอนจากสิ่งที่รู้เห็นเข้าใจง่ายหรือรู้เห็นเข้าใจอยู่แล้ว ไปหาสิ่งที่เห็นเข้าใจได้ยากหรือยังไม่รู้ ไม่เห็นไม่เข้าใจ ตัวอย่างที่เห็นชัดคืออริยสัจ ซึ่งทรงเริ่มสอนจากความทุกข์ความเดือดร้อน ปัญหาชีวิตที่คน มองเห็นและประสบอยู่โดยธรรมดา รู้เห็นประจักษ์กันอยู่ทุกคนแล้วต่อจากนั้นจึงสาวหาเหตุที่ยากลึกซึ้ง และหาทางแก้ไขต่อไป 2) สอนเนื้อเรื่องที่ลุ่มลึกยากลงไปตามลำดับขั้น และความต่อเนื่องกันเป็นสายลง ไป 3) ถ้าสิ่งที่สอนเป็นสิ่งที่แสดงได้ก็สอนด้วยความจริงให้ผู้เรียนได้ดูได้เห็นได้ฟังเองอย่างที่เราเรียกว่า ประสบการณ์ตรง 4) สอนตรงเนื้อหา ตรงเรื่อง คมอยู่ในเรื่อง มีจุดไม่วกวนไม่ไขว่ไขว ไม่ออกนอกเรื่อง โดยไม่มีอะไรเกี่ยวข้องในเนื้อหา 5) สอนมีเหตุผล ตรงตามเห็นจริงได้ 6) สอนเท่าที่จำเป็นพอดีสำหรับให้เกิดความเข้าใจให้การเรียนรู้ได้ผล ไม่ใช่สอนเท่าที่ตนรู้หรือสอนแสดงภูมิว่าผู้สอนมีความรู้มาก เป็นต้น 7) สอนสิ่งที่มีความหมายควรที่เขาคงจะเรียนรู้และเข้าใจเป็นประโยชน์แก่ตัวเขาเอง ตามหลัก 6 ประการ คือ 7.1) คำพูดที่ไม่จริง ไม่ถูกต้อง, ไม่เป็นประโยชน์, ไม่เป็นที่รัก ที่ชอบใจของผู้อื่น - ไม่ตรัส 7.2) คำพูด ที่จริง ถูกต้อง, แต่ไม่เป็นประโยชน์, ไม่เป็นที่รัก ที่ชอบใจของผู้อื่น ไม่ตรัส 7.3) คำพูดที่จริง ถูกต้อง, เป็นประโยชน์, ไม่เป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่น - เลือกกาลตรัส 7.4) คำพูดที่ไม่จริง ไม่ถูกต้อง, ไม่เป็น ประโยชน์, ถึงเป็นที่รัก ที่ชอบใจของผู้อื่น ไม่ตรัส 7.5) คำพูดที่จริง ถูกต้อง, แต่ไม่เป็นประโยชน์, ถึงเป็น ที่รัก ที่ชอบใจของผู้อื่น ไม่ตรัส 7.6) คำพูดที่จริง ถูกต้อง, เป็นประโยชน์ เป็นที่รักที่ชอบใจ ของคนอื่น - เลือกกาลตรัส เป็นต้น

2.2 เกี่ยวกับตัวผู้เรียน

1) รู้คำนึงถึง และสอนให้เหมาะสมตามความแตกต่างระหว่างบุคคล อย่างในทศพลญาณข้อ 5 และข้อ 6 ที่อธิบายมาแล้ว เช่น คำนึงถึงจริต 6 อันได้แก่ ราคะจริต โทสะจริต โมหะจริต ศรัทธาจริต พุทธิจริต และวิตกจริต 2) ปรับวิธีการสอนให้เหมาะกับบุคคล แม้สอนเรื่องเดียวกัน แต่ต่างบุคคลอาจใช้ต่างวิธีข้อ นี้เกี่ยวข้องต่อเนื่องมาจากข้อที่ 1 3) นอกจากคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล แล้วผู้สอนยังจะต่อ คำนึงถึงความพร้อม ความสุกงอม ความแก่รอบแห่งอินทรีย์ หรือญาณ 4) สอนโดยให้ผู้เรียนลงมือทำด้วย ตนเอง ซึ่งจะช่วยให้เกิดความรู้ความเข้าใจชัดเจน มั่นยำและได้ผลจริง 5) การสอนดำเนินไปในรูปที่ให้ รู้สึกว่าผู้เรียนกับผู้สอนมีบทบาทร่วมกัน ในการแสวงหาความจริง ให้มีการแสดงความคิดเห็น ได้ตอบเสรี 6) เอาใจใส่บุคคลที่ควรได้รับความสนใจพิเศษเป็นราย ๆ ไปตามควรแก่กาลเทศะและเหตุการณ์ 7) ช่วยเหลือเอาใจใส่คนที่ด้อยที่มีปัญหา เช่น เรื่องพระจุฬปิ่นยก เป็นต้น

2.3 เกี่ยวกับตัวการสอน

1) ในการสอนนั้น การเริ่มต้นเป็นจุดสำคัญมากอย่างหนึ่งการเริ่มต้นที่ดีมีส่วนช่วยให้การสอน สำเร็จผลดี เป็นอย่างมากอย่างมากมายก็เป็นที่เครื่องดึงดูดความสนใจและนำเข้าสู่เนื้อหาได้ 2) สร้าง บรรยากาศในการสอนให้ปลอดโปร่งพลัดพลินไม่ให้เกิดความเครียด ไม่ให้เกิดความอึดอัดใจและ

ให้เกียรติแก่ ผู้เรียนให้เขามีความภูมิใจในตัว 3) สอนมุ่งเนื้อหา มุ่งให้เกิดความรู้ความเข้าใจในสิ่งที่สอนเป็นสำคัญ ไม่กระทบตนและผู้อื่น 4) สอนโดยเคารพ คือ ตั้งใจสอน ทำจริงด้วยความรู้สึกว่าเป็นสิ่งมีค่า มองเห็นความสำคัญของผู้เรียน 5) ใช้ภาษาสุภาพ นุ่มนวล ไม่หยาบคาย ขวนให้สบายใจ สละสลวยเข้าใจง่าย

2.4 ลีลาการสอน

1) สันทัดสนา คือ อธิบายให้เห็นชัดเจนแจ่มแจ้งเหมือนจูงมือไปดูเห็นกับตา 2) สัมทาปนา คือ จูงใจให้เห็นจริงด้วยชวนให้คล้อยตาม จนต้องยอมรับและนำไปปฏิบัติ 3) สมุตเตชนา คือ เร้าใจให้แก่วก้าบังเกิดกำลังใจ ปลุกให้มีอุตสาหะแข่งขัน มั่นใจว่าจะทำให้สำเร็จได้ไม่หวั่นระย่อต่อความเหนื่อยยาก 4) สัมปหังสนา คือ ขโลมใจให้เข้มแข็ง ร่าเริง เบิกบาน ฟังไม่เบื่อและเปี่ยมด้วยความหวังเพราะ มองเห็นคุณประโยชน์ที่จะได้รับจากการปฏิบัติ 5) ใช้ภาษาสุภาพ นุ่มนวล ไม่หยาบคายชวนให้สบายใจ เข้าใจง่าย

2.5 วิธีการสอนตามแนวทางของพระพุทธเจ้า

1) แบบสากัจฉา หรือสนทนา วิธีนี้น่าจะเป็นวิธีที่ทรงใช้บ่อยไม่น้อยกว่าวิธีใด ๆ โดยเฉพาะใน เมื่อผู้มาเฝ้าหรือทรงพบนั่น ยังไม่ได้เลื่อมใสศรัทธาในพระศาสนายังไม่รู้ไม่เข้าใจหลักธรรม 2) แบบบรรยาย วิธีสอนแบบนี้ น่าจะทรงใช้ในที่ประชุมใหญ่ในการแสดงธรรมประจำวัน ซึ่งมีประชาชน หรือพระสงฆ์จำนวนมาก และส่วนมากเป็นผู้มีพื้นความรู้ความเข้าใจ กับมีความเลื่อมใสศรัทธาอยู่แล้วมาฟัง เพื่อหาความรู้ความเข้าใจเพิ่มเติมและหาความสงบสุขทางจิตใจ นับได้ว่าเป็นคนประเภทและระดับใกล้เคียงกัน พอจะใช้วิธีบรรยายอันเป็นแบบกว้าง ๆ ได้ 3) แบบตอบปัญหา ผู้ที่มากถามปัญหานั้น นอกจากผู้ที่มีความสงสัยข้องใจในข้อธรรมต่าง ๆ แล้ว โดยมากเป็นผู้ นับถือลัทธิศาสนาอื่น บ้างก็มาถามเพื่อต้องการรู้คำสอนทางฝ่ายพระพุทธศาสนา หรือเทียบเคียงกับคำสอนในลัทธิของตน บ้างก็มาถามเพื่อลองภูมิบ้างก็เตรียมมาถามเพื่อข่มปราบให้จน หรือให้ได้รับความอับอาย 4) แบบวางกฎข้อบังคับ เมื่อเกิดเรื่องมีภิกษุกระทำความผิดอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นเป็นครั้งแรก พระสงฆ์หรือประชาชนเล่าลือโพนทนาติเตียนกันอยู่ มีผู้นำความมากราบทูลพระพุทธเจ้า พระองค์ก็จะทรงเรียกประชุมสงฆ์สอบถามพระภิกษุผู้กระทำความผิด

2.6 กลวิธีและอุบายประกอบการสอน

1) การยกอุทาหรณ์ และการเล่านิทานประกอบ การยกตัวอย่างประกอบคำอธิบาย และการเล่านิทานประกอบการสอน ช่วยให้เข้าใจความได้ง่ายและชัดเจน ช่วยให้จำแนก เห็นจริง และเกิดความเพลิดเพลิน ทำให้การเรียนการสอนมีรสยิ่งขึ้น 2) การเปรียบเทียบกับข้ออุปมา คำอุปมาช่วยให้เรื่องที่ลึกซึ้งเข้าใจยาก ปรากฏความหมายเด่นชัดออกมา และเข้าใจง่ายขึ้น โดยเฉพาะมักใช้ในการอธิบายสิ่งที่เป็นนามธรรม เปรียบให้เห็นชัดด้วยสิ่งที่เป็นรูปธรรม 3) การใช้อุปกรณ์การสอน ในสมัยพุทธกาล ย่อมไม่มี มีอุปกรณ์การสอนชนิดต่าง ๆ 4) การทำเป็นตัวอย่าง วิธี

สอนที่ดีที่สุดอย่างหนึ่ง โดยเฉพาะในทางจริยธรรม 5) การเล่นเกม เล่นคำ และใช้คำในความหมายใหม่การเล่นภาษาและเล่นคำ เป็นเรื่องของความสามารถในการใช้ภาษาผสมกับปฏิภาณ 6) อุบายเลือกคน และการปฏิบัติรายบุคคล การเลือกคน เป็นอุบายสำคัญในการเผยแผ่พระศาสนา 7) การรู้จักจังหวะและโอกาส ผู้สอนต้องรู้จักใช้จังหวะและโอกาสให้เป็นประโยชน์เมื่อยังไม่ถึงจังหวะ ไม่เป็นโอกาส 4) ความยืดหยุ่นในการใช้วิธีการ ถ้าผู้สอน สอนอย่างไม่มีอัตรา ตัดค้นหา มานะ ทิฐิเสียได้ก็จะมุ่งไปยังผลสำเร็จในการเรียนรู้เป็นสำคัญ สุดท้ายจะใช้กลวิธีใดให้การสอนได้ผลดีที่สุด ก็จะทำในทางนั้น 4) การลงโทษและให้รางวัล 10) กลวิธีแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ปัญหาเฉพาะหน้าที่เกิดขึ้นต่างครั่งต้องคราว ย่อมมีลักษณะแตกต่างกันไปไม่มีที่สุด

3. การสื่อสารของพุทธศาสนานิกายเซน

การสื่อสารของพระพุทธศาสนานิกายเซน (Zen) มีความเกี่ยวข้องกับประวัติความเป็นมาของเซน (Zen) กล่าวคือ พระสูตรจารึกว่า กาลครั้งโน้นพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับ ณ ภูเขาชิกขุ ท้าวมหาพรหมน้อมถวายดอกไม้เป็นพุทธบูชา แล้วกราบทูลให้ทรงแสดงธรรม พระพุทธองค์จึงทรงพูดดอกไม้ ดอกหนึ่งขึ้นท่ามกลางสันนิบาต มิได้ตรัสอันใด ไม่มีผู้ใดเข้าใจในความหมายนั้นมีเพียงแต่พระมหากัสสปะยิ้มน้อย ๆ อยู่ผู้เดียว

พระพุทธองค์ทรงรู้ทันทีว่าพระมหากัสสปะผู้มีปัญญาเยี่ยม เป็นผู้เดียวในที่นั้นที่เข้าใจความหมายจึงทรงมอบจีวร สังฆาฏิ และบาตรของพระองค์ต่อให้พระมหากัสสปะ กลายเป็นจุดเริ่มต้นของ ธรรมเนียมการสืบทอดตำแหน่งพระสังฆปริณายกต่ออย่างรุ่นถัดไป ก็คือตำแหน่งหัวหน้าสงฆ์

ดังนั้น พระมหากัสสปะจึงนับเป็นพระสังฆปริณายกองค์ที่ 1 แห่งอินเดีย สืบสายต่อกันมารุ่น แล้วรุ่นเล่าจนถึงพระสังฆปริณายกองค์ที่ 28 คือพระโพธิธรรม แล้วไปเริ่มนับหนึ่งใหม่ในเมืองจีน เมื่อพระโพธิธรรมไปเผยแผ่ธรรมที่นั่น

ภายหลังตำนานนี้กลายเป็นปริศนาธรรมที่เรียกว่า “นัยน์ตาแห่งธรรมะที่แท้” หมายถึงการสื่อสารโดยไม่ผ่านตัวอักษร นี่ก็คือการถ่ายทอดธรรมแบบ “ใจถึงใจ”

พระพุทธเจ้าทรงยกดอกไม้ พระมหากัสสปะยิ้ม จิตของพระพุทธองค์กับจิตของพระมหากัสสปะเชื่อมกันนี้ก็คือต้นกำเนิดการสื่อสารแบบเซน

เซน (Zen) มองว่า เหตุผลที่พระพุทธองค์ไม่ตรัสคำใด ๆ เพราะคำพูดนั้นไร้ความหมายและรกรุงรังเปล่า ๆ การรู้แจ้งของพระพุทธเจ้าเป็นประสบการณ์ที่ไม่สามารถเอ่ยเป็นคำอธิบายหรือด้วยคำใด ๆ เพราะคำพูดเป็นรูปหนึ่งของมายา เซนจึงให้หลัก “ชี้ตรง” โดยไม่ต้องสื่อสารด้วยคำพูดให้เขวเปล่า ๆ ยิ่งใช้ถ้อยคำยิ่งหลงทาง ยิ่งพูดมากก็ยิ่งเขว

ประเด็นสำคัญของเซนว่าด้วยจิตเดิมแท้ ในพระสูตรของเว่ยหล่าง⁷ ได้กล่าวถึง การเข้าถึงความเป็นพุทธต้องอาศัยจิตเดิมแท้ ที่ยอมรับการเข้าถึงความจริงด้วยใจดังที่กล่าวถึงโศลกของชินเซา (ฉินซิ่ว-สมภาร พรหมทา) ที่แต่งไว้ว่า

“กายของเรา คือ ดันโพธิ์
ใจของเรา คือ กระเจกเงาอันใส
เราเชื่อมั่นโดยระมัดระวังทุก ๆ ชั่วโมง
และไม่ยอมให้ฝุ่นละอองจับ”

อย่างไรก็ดี พระสังฆปริณายก (เว่ยหล่าง) ได้อธิบายไว้ว่า การที่ใครจะบรรลุอนุตรสัมโพธิ์ได้นั้น ผู้นั้นจะต้องสามารถรู้แจ้งด้วยใจเอง ในธรรมชาติแท้ของตัวเอง หรือที่เรียกว่า จิตเดิมแท้ อันเป็นสิ่งที่ไม่ใคร่สร้างขึ้นไม่ได้หรือทำลายให้สูญหายไปก็ไม่ได้ ช่วงเวลาจิตเดียวเท่านั้น ผู้นั้นสามารถเห็นแจ้งจิตเดิมแท้ได้โดยตลอดกาลทั้งปวง ต่อจากนั้นทุก ๆ สิ่งก็จะเป็นอิสระจากการถูกกักขัง กล่าวคือ จะเป็นวิมุตติหลุดพ้นไป

ตถตา (คือ ความเป็นแต่ที่เป็นอยู่เช่นนั้น ไม่อาจเปลี่ยนเป็นอย่างอื่นได้ ซึ่งเป็นชื่อของจิตเดิมแท้อีกชื่อหนึ่ง) ปรากฏขึ้นเป็นครั้งเดียวหรือช่วงขณะจิตเดียว ผู้นั้นก็จะเป็นอิสระจากความหลงได้ตลอดกาลไม่มีที่สิ้นสุด ไม่ว่าสถานการณ์รอบข้างจะเป็นเช่นไร ใจของผู้นั้นก็จะยังคงอยู่ในสภาพแห่ง “ความ เป็นเช่นนั้น” สถานะเช่นนี้ ที่จิตได้ลึกลงนั้นแหละคือตัวสัจธรรมแท้

การกล่าวถึงบทโศลกของพระสังฆปริณายก(เว่ยหล่าง) ทำให้เห็นว่า ท่านได้พิจารณาบทโศลก และปฏิเสธการใช้ภาษาที่ไม่ได้สื่อให้เห็นถึงการไม่ได้บรรลุถึงความจริงแท้ หากเป็นเช่นนั้นแล้วความจริงแท้สามารถสื่อให้เห็นได้ด้วยภาษาดังที่พระสังฆปริณายกเว่ยหล่าง) กล่าวถึงบทโศลกของท่านคือ

“ไม่มีตันโพธิ์
ทั้งไม่มีกระเจกเงาอันใสสะอาด
เมื่อทุกสิ่งว่างเปล่าแล้ว
ฝุ่นจะลงจับอะไร”

อย่างไรก็ดี หลักการพื้นฐานของเซน (Zen) คือ 1. ส่งมอบพิเศษนอกหลักสูตร แก่นแท้ของเซน อยู่ที่ว่าตรัสรู้อันลึกซึ้งของเหล่าคณาจารย์ไม่ใช่ข้อเขียนคำพูดหรือแม้แต่พระไตรปิฎก แต่คือประสบการณ์ของผู้สอน ดังนั้น ครูจึงมีความสำคัญยิ่งกว่าบันทึกคำสอน ในแง่นี้อาจมองว่าเห็นมีความเป็นอาจารย์วาทสูง (คือเชื่อฟังและอาศัยประสบการณ์ของอาจารย์เป็นหลัก) แต่ในความอาจารย์วาทนั้น ความหลุดพ้นเป็นเรื่องที่ต้องหยั่งเห็นเอง ครูช่วยได้เพียงทางอ้อม 2. ไม่อาศัยคำพูด

⁷ พุทธศาสนิก, สูตรเว่ยหล่าง, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, 2543), หน้า 17-34.

และตัวหนังสือคือไม่ยึดติดในสิ่งเหล่านี้ คำพูดและข้อเขียนเป็นเพียงสื่อไม่ใช่เป้าหมายคัมภีร์ที่น่าอ่าน น่าศึกษาที่สุดก็คือจิตของตัวเอง 3. ชี้นำไปยังแก่นแท้ของมนุษย์แก่นแท้ของมนุษย์ คือจิตจะ หลุดพ้นได้ต้องปฏิบัติทางจิตไม่ใช่ศึกษาทฤษฎีต่าง ๆ 4. เห็นแจ้งในธรรมชาติของตัวตนและบรรลु พุทธิภาวะ ความหลุดพ้นของเซนคือการกลับไปสู่ภาวะจิตเดิม แท้เห็นแจ้งตัวเองไม่ใช่ไขว่คว้าหา ความสมบูรณ์ใหม่ ๆ แต่มองให้เห็นรู้ให้ซึ่งถึงความสมบูรณ์ที่มีอยู่แล้วในจิตของทุกคนเมื่อใดที่รู้แจ้ง มองเห็นธรรมชาติของตนเองนั้นเท่ากับว่าเราเข้าถึงอนัตตาและสัจสุตา คือ ความว่างอย่างสิ้นเชิงจาก ลักษณะความเป็นคู่ (ทวิภาวะ) และการแบ่งแยกแม้ในระดับที่ละเอียดที่สุด ยิ่งกว่านั้นผู้รู้บางท่าน อธิบายหลักการข้อนี้ไว้ว่าการเข้าถึงพุทธิภาวะหมายถึงการหยั่งเห็นภาวะอื่น ๆ เช่น หยั่งเห็นความเป็นคน ความเป็นเด็ก ความเป็นสัตว์ ความเป็นต้นไม้ ความเป็นก้อนหินเรื่อยไปถึงความเป็นมโน ทัศน์ ความเป็นสถานที่หรือภาวะของเวลาการเข้าถึงพุทธิภาวะคือการเข้าเป็นสมาชิกของโลกใน แง่มุมต่าง ๆ โดยใช้ศิลปะเชิงกวีเป็นฐานของการตัดสินใจ⁸

ในประเด็นนี้ สมภาร พรหมทา กล่าวถึงประเด็นที่ ดร.ชูสุกิ ได้แสดงความเห็นไว้ว่า “ท่าน เฉินฉีมีความคิดแบบที่ภาษาปรัชญาเรียกว่า realist ในขณะที่ท่านเว่ยหล่างเป็นพวก absolute idealist”⁹ และสมภาร พรหมทา ได้ชี้ให้เห็นประเด็นสำคัญของพระพุทธานิเทศน์ เช่น คือ 1) ความคิดเรื่องโลก และชีวิตในทัศนะของเซน เช่นไม่เห็นด้วยกับการวิเคราะห์หรือทอนสิ่งต่าง ๆ ลงไปเป็นหน่วยย่อย และเชื่อว่าสิ่งทั้งปวงในจักรวาลนี้ไม่สามารถแยกออกจากกัน เป็นจิต เจตสิก รูป และนิพพาน อย่างเช่นในคัมภีร์ฝ่ายอริสตรของเถรวาทได้ การแบ่งเช่นนี้เป็นได้ในความนึกคิด เท่านั้น การพยายามแยกทอนสิ่งนั้น ๆ จะทำให้เรามองไม่เห็นสิ่งต่าง ๆ ตามที่เป็นจริง 2) เซนกับการถ่ายทอดธรรมโดยไม่ผ่านคัมภีร์ - เซน เชื่อว่าตำราหรือคัมภีร์กับธรรมที่แท้จริงเป็นคนละเรื่องกัน เมื่อใดที่เราให้ความสนใจคัมภีร์ ก็คือการสนใจ ศึกษาหลักธรรมในแง่ปริยัติมากกว่าการปฏิบัติ เมื่อนั้นคัมภีร์หรือตำรานั้นเองจะกลายมาเป็นสิ่งบดบังตัวธรรมที่แท้ นอกจากนี้ ภาษาหรืออักษรมี ข้อจำกัดในการถ่ายทอดธรรม ซึ่งก็คือประสบการณ์อันมีผล ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในชีวิตนั้น ไม่สามารถถ่ายทอดให้กันทางคำพูดหรือตัวหนังสือได้อย่างสมบูรณ์ 3) เซนกับตรรกวิทยา-มีคนอ้าง ว่าเซนปฏิเสธตรรกวิทยาเนื่องจากท่าทีในการพูด เขียน และกระทำแบบ เซนค่อนข้างแปลก ประหลาดในความรู้สึกของคนทั่วไป แต่เมื่อวิเคราะห์ดูให้ลึกลงไปแล้วกลับพบว่าความ ไม่มีเหตุผลที่

⁸ สุมาลี มหณรงค์ชัย, พุทธศาสนมหายาน, หน้า 361.

⁹ สมภาร พรหมทา, พุทธศาสนมหายาน นิยายหลัก, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540), หน้า 194.

ปรากฏเป็นเพียงวิธีการเท่านั้น ไม่ใช่จุดหมาย จุดหมายของเซนไม่ใช่การทำลายระบบเหตุผล หากแต่คือความมีเหตุผล ความไร้เหตุผลเป็นเพียงกลวิธีสำหรับนำไปสู่ความมีเหตุผลเท่านั้น¹⁰

ประเด็นนี้ อลัน วัตต์ เขียนว่า การเข้าใจเซน (Zen) ต้องมองออกจากวิถีคิดตรรกะแบบเดิม ความรู้แบบตะวันตกนั้นได้มาจากการคิดแบบตรรกะ เหตุผลการสอนเป็นระบบ การซ้ำและทุกอย่าง ออกมาเป็นระบบ เป็นความรู้แบบมาตรฐานดั้งเดิม (Conventional knowledge) ยกตัวอย่างเช่น เราใช้ตัวโน้ตดนตรีแทนค่าเสียง ใช้สัญลักษณ์ทางคณิตศาสตร์แทนค่าคณิตศาสตร์บางโมเดล ทุกอย่างเป็นภาษา เป็นระบบไปหมด ระบบการศึกษาจึงสอนให้เด็กคิดตามกรอบที่ถูกสร้างไปโดยปริยาย เพื่อให้อยู่รอดในระบบที่เราสร้างขึ้นมานี้ได้

ระบบภาษาจะบอกว่า เมื่อใช้คำว่า ต้นไม้ มันหมายถึงสิ่งมีชีวิตแบบนี้ เมื่อใช้คำว่า ปลา ช้อน มันคือสัตว์แบบนั้น ระบบยังเป็นตัวกำหนดว่าปลาไหลจัดเป็นปลาหรือสัตว์เลื้อยคลาน ทุกเรื่องมีกฎเกณฑ์ กติกาของมันมากมายไปหมด

นอกจากภาษาแล้ว ยังมีระบบอื่น ๆ เรามีกฎเกณฑ์กติกา จารีต ประเพณี มารยาท กฎหมาย ไปจนถึงบทบาทของมนุษย์แต่ละคน เราแบ่งแยกอย่างชัดเจนว่า เราเป็นพ่อหรือแม่หรือลูก เป็นต้นว่า เซนไม่มีกติกาใด ๆ มาเป็นกรอบ ตรงกันข้าม มันก้าวไปว่ากรอบทางศาสนาและความเชื่อใด ๆ ที่ มนุษยชาติเคยรู้จัก เซนก้าวไปพ้นแม้กระทั่งศีลธรรม และแม้แต่การให้ผูกติดหรือยึดติดกับความมุ่งหมาย ในคำตอบที่ต้องการก็ตาม ดังที่พระรูปหนึ่งไปเยี่ยมค่านับอาจารย์ตงซาน ผู้กำลังง่วนอยู่กับการชั่งปอ พระถาม “อะไรคือพุทธะ-ธรรมชาติ? อาจารย์ตอบทันที ปอสามปอนด์”¹¹

ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า การจะเข้าใจเซนต้องหลุดออกไปจากกรอบความคิดทวินิยมก่อน อาจต้องเปลี่ยนมุมมอง ไม่เช่นนั้นก็เป็นการสื่อสารกันคนละคลื่นความถี่ ยกตัวอย่างเช่น โลกตะวันตกมองว่าต้นไม้ประกอบด้วยราก ลำต้น กิ่ง ใบ ดอก ผล ส่วนเซนมองว่า ไม่มีต้นไม้ ต้นไม้เป็นเพียงมายาของ ความคิด พูดอีกอย่างก็คือ โลกตะวันตกมักมองทุกอย่างเป็นขาวกับดำ มองว่าสิ่งนี้เป็นความจริง สิ่งนั้น เป็นความเท็จ ทว่าในมุมมองของเซนความจริง อาจไม่มีตัวตนดำรงอยู่ ความจริงเป็นเพียงความ สัมพัทธ์ของมุมมองเท่านั้น¹²

ประเด็นนี้ของเซนจึงไม่ให้ยึดติดไปทุกอย่างได้อย่างหนึ่งเป็นเสมือนการทำลายสิ่งที่มีอยู่ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ปฏิเสธสิ่งที่ปฏิเสธด้วย ดังที่พระศรีคัมภีร์ญาณ ได้แสดงความเห็นไว้ว่า “ประโยชน์ที่เกิดจากกระบวนการให้เหตุผล แม้จะสมเหตุสมผลอย่างไรก็ตาม ก็ยังมีความผิดเพี้ยน

¹⁰ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน สมภาร พรหมทา, พุทธศาสนิกายเซน การศึกษาเชิงวิเคราะห์, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546).

¹¹ จูติธ แบล็คสโตน และซอแรน โจลีโวก, เซนสำหรับผู้เริ่ม(ต้น)เซน ฉบับการ์ตูน, แปลโดย โทมัส ปวัตนา, (กรุงเทพมหานคร: เจริญวิทย์การพิมพ์, 2532), หน้า 55.

¹² วินทร์ เลียววาริณ, มังกรเซน, หน้า 32-33.

อยู่ ตรรกศาสตร์แบบเซนจึงไม่เหมือนกับตรรกศาสตร์แบบใด ๆ ตรรกศาสตร์แบบเซน คือ A is A because A is not A ซึ่งมีลักษณะเหมือนตรรกศาสตร์ของท่านนาคารขุนที่ว่า “It’s A, It’s not -A, It’s both A and not -A , It’s neither A nor not -A”¹³

4. เป้าหมายการสื่อภาษาของพุทธศาสนิกายเซน

พระพุทธศาสนิกายเซน มีกลวิธีและการสื่อภาษาเพื่อให้เข้าถึงความจริงที่สะท้อนได้อย่างน่าสนใจ กรณีของจูจ้อง ในขณะที่บวชเป็นบรรพชิตในพุทธศาสนาและมีปรกติสวดสาธยายมหาปริณิรวาณสูตรอยู่เป็นนิจ เมื่อพระสังฆปริณายก (เว่ยหล่าง) ได้ฟังการสาธยายของสตรีผู้นี้เพียงชั่วเวลาหนึ่งเดียวนั้น ก็สามารถจับฉวยเอาใจความอันลึกซึ้งของพระสูตรนั้นได้ และได้เริ่มอธิบายต่อเธอ เมื่อเป็นดังนั้นสตรีผู้นี้ได้หิบบัณฑิตขึ้นมากถามถึงความหมายของข้อความตอนหนึ่งแก่ท่าน

พระสังฆปริณายก (เว่ยหล่าง) ได้ตอบว่า อาตมาไม่รู้หนังสือ แต่ถ้าท่านประสงค์จะทราบใจความแห่งคัมภีร์เรื่องนี้ ก็จงถามเถิด นักบวชสตรีผู้นั้นจึงถามต่อไปว่า เมื่อท่านไม่รู้จักแม้แต่จะอ่านถ้อยคำเหล่านั้นแล้ว ท่านจะสามารถทราบถึงความหมายแห่งตัวสูตรได้อย่างไรเล่า

พระสังฆปริณายก (เว่ยหล่าง) ได้ตอบคำถามนี้ว่า ความลึกซึ้งแห่งคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมไม่เกี่ยวอะไรกันเลยทีเดียวกับภาษาที่เขียนด้วยตัวหนังสือ¹⁴

จากเรื่องของ จูจ้องทำให้เห็นได้ชัดว่า การเข้าถึงความจริงอาจไม่จำเป็นต้องอาศัยการศึกษาจากคัมภีร์ แต่ขณะเดียวกันการมีอยู่ของคัมภีร์อันเป็นแหล่งให้ค้นคว้าถึงปริศนาธรรม ย่อมเป็นเครื่องมือ ได้เช่นกัน แต่จะต้องมีใช้ยึดมั่นต่อคัมภีร์หรือตำราเพียงอย่างเดียว

ความสำคัญของคัมภีร์แม้แต่การได้ฟังการสาธยายของผู้ที่ปริกรรมสูตรชื่อ “วัชรสูตร” ที่พระสังฆปริณายก (เว่ยหล่าง) ได้ฟังทำให้เกิดการลุกโผลงสว่างไสวในพุทธธรรม ฉะนั้นแล้ว หากปราศจาก การมีอยู่ของคัมภีร์ที่มีผู้สาธยายให้แก่พระสังฆปริณายกในคราวครั้งนั้นได้ยิน ก็ย่อมไม่สามารถเป็น ประกายให้พุทธธรรมเกิดขึ้นในใจท่าน¹⁵

อย่างไรก็ตาม พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) มองเห็นข้อจำกัดของภาษาว่า “ภาษาไม่สามารถแสดงหรือถ่ายทอดความจริงหรือสัจธรรมได้โดยสมบูรณ์ เพราะว่าภาษานั้น ไม่ใช่เป็นการเอาสิ่งนั้นมาตั้งหรือมาแสดงให้ดู เราไม่ได้เอาของนั้นที่เป็นของจริงมาไว้ข้างหน้า” นอกจากภาษาจะสื่อความจริงได้ไม่สมบูรณ์แล้ว ยังอาจจะมีโทษต่อมนุษย์ได้ด้วยในแง่ที่เป็นตัวปิดบังความจริง

¹³ พระศรีคัมภีร์ญาณ, พุทธปรัชญา, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2556), หน้า 274.

¹⁴ พุทธศาสนิกชน, สูตรเว่ยหล่าง, หน้า 114-120.

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 114-120.

ถ้าหากปฏิบัติต่อภาษาอย่างไม่ถูกต้อง ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า “นอกจากภาษา จะสื่อความจริงได้ไม่สมบูรณ์ผิดพลาดแล้ว บางทีก็เป็นตัวบงกชัจธรรมเสียเองด้วย ในกรณีนี้คือการที่เราไม่รู้จักปฏิบัติต่อภาษาอย่างถูกต้อง เราก็จะได้รับโทษจากภาษาอย่างที่ทางพระเรียกว่า ติดสมมติ” มองในแง่หนึ่ง ความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับความจริง ก็ไม่ต่างอะไรกับนิ้วมือที่ชี้ไปยังดวงจันทร์ นิ้วมือนำหน้าที่ได้เพียง ชี้ว่าดวงจันทร์อยู่ที่ไหนเท่านั้น ไม่สามารถเอาดวงจันทร์มาวางไว้ตรงหน้าคนดูได้ ในขณะเดียวกัน คนที่หลงยึดเอานิ้วมือเป็นดวงจันทร์ ก็ไม่ต่างอะไรกับคนที่หลงยึดภาษาว่าเป็นความจริง ตรงนี้พระธรรมปิฎก ได้ยกคำของปราชญ์นิคายเซนว่า¹⁶

ภาษานั้นเหมือนนิ้วมือชี้ไปยังดวงจันทร์ มันเป็นเพียงสื่อสำหรับ ให้เรามองความจริง สิ่งที่เราต้องการคือความจริง ที่เราต้องการเห็นคือดวงจันทร์ แล้วภาษานี้ก็เป็นสื่อ เหมือนนิ้วมือที่ชี้ไป ที่นี้ถ้าหากว่าเราไปติดในภาษา ก็เหมือนกับเราไปมองดูอยู่แค่นิ้วมือ แล้วก็ติดอยู่แค่ ปลายนิ้วมือที่ชี้ไปดวงจันทร์ แล้วก็ไม่สามารถเห็นดวงจันทร์ได้ เห็นแค่นิ้วมือ...ก็มีปัญหาในแง่ที่ว่า นิ้วที่ชี้ นั้นที่บอกว่าชี้ไปดวงจันทร์ ชี้ไปยังดวงจันทร์จริงหรือไม่ และสิ่งที่ถูกนิ้วนั้นชี้ไปเป็นดวงจันทร์จริงหรือเปล่า” และในวัชรเจตทิคาปรัชญาปารมิตาสูตฺร กล่าวไว้ด้วยว่า “ดูกร สุภูติ พระโพธิสัตว์ มหาสัตว์ ไม่ควร ยึดมั่นถือมั่นพระธรรม ไม่ควรยึดมั่นถือมั่นสิ่งที่มีใช้พระธรรม พระตถาคตทรงความหมายเช่นนี้ เมื่อพระองค์กล่าวว่า “เธอควรเข้าใจพระธรรมคำสอนว่าเป็นเสมือนเรือแพเธอควรละทิ้งพระธรรมและสิ่งที่ มีใช้พระธรรมไว้เบื้องหลัง”¹⁷

อย่างไรก็ตาม แม้ภาษาจะสื่อความจริงโดยตรงไม่ได้ แต่พระธรรมปิฎกก็มองว่า ภาษามีความสามารถระดับหนึ่งในการสื่อให้บุคคลเข้าถึงความจริงได้ เปรียบเหมือนภาษาไม่สามารถสื่อให้ บุคคลเห็นเมืองเชียงใหม่โดยตรงได้ แต่ก็สามารถสื่อให้บุคคลเห็นภาพจำลองและบอกแนวทางสำหรับ เดินทางไปเชียงใหม่ได้ ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า “ภาษานั้นสื่อสัจธรรมโดยตรงไม่ได้ เรายอมรับแล้ว แต่ภาษาก็ สื่อเพื่อให้เข้าถึงสัจธรรมได้ โดยมีข้อแม้ว่าจะต้องใช้โดยรู้จักปฏิบัติต่อภาษาให้ถูกต้อง ถ้าเราปฏิบัติต่อภาษาผิด มันก็ไม่ช่วยให้เข้าถึงสัจธรรมได้” แต่ในขณะเดียวกันภาษาก็ยังถ่ายทอดความรู้สึกธรรมดาที่ ลึกซึ้งหรือสัจจะในตนเอง ดังที่เรียวกันได้กล่าวไว้ว่า “โลกใบนี้ผลันแปรไม่แน่นอน เปรียบได้ดั่งก้อนเมฆบนท้องฟ้า ห้าสิบปีในชีวิตที่ผ่านมาหาใช่อะไร หากแต่คือความ

¹⁶ พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, ภาษากับการตีความในพระพุทธศาสนา, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent_desc.php?article_id=&co&articlegroup_id=906 [5 มีนาคม 2564].

¹⁷ พระพรหมบัณฑิต, พระไตรปิฎกฉบับสากล วิถีธรรมจากพุทธปัญญา, (พระนครศรีอยุธยา: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2561), หน้า 352.

ฝันอันยาวนาน คำคืบนี้ละองฝนโปรยมาแผ่วบาง ภายในกระท่อมอันเดียวดาย ฉันทกระซิบเสื้อคลุมแนบกาย พิงหน้าต่างที่ว่างเปล่าอยู่คนเดียวเงียบ ๆ”¹⁸

อย่างไรก็ดี ดี.ที. ซูซูกิ (D.T. Suzuki) ปราชญ์ฝ่ายมหายานชาวญี่ปุ่น ได้สรุปแนวคิดเกี่ยวกับภาษาจากคัมภีร์ลัทธิเต๋าว่าดังนี้

ความสัมพันธ์ระหว่างถ้อยคำและความหมาย หรือระหว่างตัวอักษรกับความจริง หรือระหว่างเทศนา กับ สัจธรรม ก็เหมือนกับความสัมพันธ์ระหว่างนิ้วมือกับดวงจันทร์ นิ้วมือมีความจำเป็นในการชี้ดวงจันทร์ แต่ก็ไม่ควรไปยึดเอานิ้วมือว่าเป็นดวงจันทร์ การยึดเอาตัวอักษร ถ้อยคำ หรือเทศนาในฐานะเป็นความจริงในตัวของมันเอง ก็จะได้รับผลเสียหายเช่นเดียวกันนี้ บุคคลผู้ไม่อาจจะสายตาจากการจับจ้องที่ปลายนิ้วมือ ก็ไม่อาจที่จะรู้แจ้งเห็นจริงซึ่งสัจธรรมของสิ่งทั้งหลายได้ เราจะไม่อาจจะรู้ได้เลยว่าคำสอน ของพระพุทธเจ้าคืออะไรถ้าเราไม่มีการสื่อสารด้วยถ้อยคำ ถ้อยคำจึงมีความจำเป็นอย่างมากแต่อย่างไรก็ตาม จริง ๆ แล้วชื่อหรือการให้นิยามนั้นสำคัญมาก

ความสำคัญของชื่อในลัทธิเต๋าล้วนได้กล่าวไว้ว่า “ในโลกนี้ไม่มีอะไรนอกจากการสร้างสรรค์ ทางความคิดและชื่อ” ข้อเสนอของลัทธิเต๋าล้วน ย่อมชี้ให้เห็นความสำคัญของชื่อว่าเป็นสิ่งที่สมมุติเรียกกันเท่านั้น การสมมุตินี้มีพื้นฐานมาจากความเชื่อด้วย ฉะนั้น การให้ความหมายของชื่อ จึงเป็นสิ่งที่ ไม่ตัดขาดจากความเชื่อของผู้เสนอานิยามหรือความหมายของสิ่งดังกล่าวนี้ด้วย พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า “ชื่อครอบงำสิ่งทั้งปวง ชื่อไม่มีสิ่งทั้งปวงยิ่งกว่า ชื่อเป็นธรรมอย่างหนึ่งที่สิ่งทั้งปวงตกอยู่ในอำนาจ”¹⁹ ด้วยนัยดังกล่าวการให้ความหมายหรือการเรียกว่าชื่ออะไรนั้นมีความสำคัญอย่างยิ่ง

ถึงกระนั้นก็ตามเซนได้กล่าวถึงวิธีการเข้าถึงความจริงเอาไว้ โดยหลักการใหญ่ ๆ คือ ชะเซนและโคอันการขบคิดปริศนาธรรมหรือโกอัน เป็นอุบายหรือวิธีการที่ใช้เปิดจิตของพระเซนให้หยั่งถึงชะโดริทั้งชะเซน และโคอันต่างก็สนับสนุนซึ่งกันและกัน เปรียบโคอันเป็นดวงตา ชะเซนก็เป็นเท้า ทั้งสองก็ต่างเป็นอวัยวะ สำคัญและขาดไม่ได้ของเซน²⁰

ดังนั้น จึงเห็นได้ว่า การใช้ภาษาของพระพุทธศาสนานิกายเซนทำให้เห็นถึงความไม่ยึดติดและ ขณะเดียวกันผู้เขียนเห็นว่ามีความเชื่อมโยงกับความเป็นอยู่ที่สอดคล้องกับธรรมชาติ หรือความเป็น ธรรมชาติของชีวิตที่มองเห็นและหยั่งถึงสรรพสิ่งทั้งหลายที่ล้วนเชื่อมโยงกัน ซึ่งเรียกว่า ศูนย์ตา คือ “สูญตา คือความจริงสูงสุด (ความว่าง) ความว่างคือสภาพเดิมแท้ของสิ่งทั้งหลาย มนุษย์

¹⁸ สมภาร พรหมทา, กวีนิพนธ์เรียวกัน, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สารมวลชน จำกัด, 2534), หน้า 45.

¹⁹ ส.ส. (ไทย) 15/61/73.

²⁰ สุมาลี มหณรงค์ชัย, พุทธศาสนามหายาน, หน้า 370.

ประกอบด้วยความว่าง จิตเดิมแท้มีลักษณะขาวใส บริสุทธิ์ ที่เรียกว่าปัสส”²¹ พระพุทธศาสนานิกายเซนจึงเน้นที่จิตหรือการมี มุมมองเรื่องศุญตาหรือความว่างมุ่งตรงไปยังจิต

5. สรุป

พระพุทธศาสนานิกายเซนชี้ให้เห็นว่า ภาษาเป็นสิ่งที่ขวางกั้นความจริงและทำให้แยกสิ่งต่าง ๆ ออกเป็นสองหรือทวินิยม อันอาจเป็นการลดทอนความจริงไปด้วย และทำให้ละเลยต่อการเฝ้าดูจิตใจของตน จุดมุ่งหมายของเซนให้พิจารณาเห็นสิ่งต่าง ๆ ดังที่มันเป็น หรือเรียกว่า “ตถตา” (Suchness) เป็นการเข้าใจ เข้าถึงในสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริงโดยปราศจากอคติของตนที่จะใส่ลงไปในเรื่องต่าง ๆ เพื่อมุ่งตรงไปยังจิตใจ ซึ่งเมื่อเป็นเช่นนั้นแล้วจะเห็นถึงสิ่งต่าง ๆ อย่างลึกซึ้งถึงการเชื่อมโยง การดำรงอยู่ของสิ่งต่าง ๆ ที่บริสุทธิ์ในฐานะที่สิ่งต่าง ๆ ดำรงอยู่อย่างอิงอาศัยกันและกัน (สุญญตาหรือความว่าง)

บรรณานุกรม

- จูติธ แบ็คคัสโตน และซอแรน โจลีโพวิก. เซนสำหรับผู้เริ่ม(ต้น)เซน ฉบับการ์ตูน. แปลโดย โกมุที วัฒนา. กรุงเทพมหานคร: เจริญวิทย์การพิมพ์, 2532.
- พระครูปริยัติคณานุรักษ์ (พงษ์สันต์ ศรีสมงาม). “การศึกษาเปรียบเทียบธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายาน”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2552.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). พุทธวิธีในการสอน. พิมพ์ครั้งที่ 18. กรุงเทพมหานคร: บริษัทพิมพ์สวย จำกัด, 2556.
- พระพรหมบัณฑิต. พระไตรปิฎกฉบับสากล วิถีธรรมจากพุทธปัญญา. พระนครศรีอยุธยา: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2561.
- พระมหาสมบุญ ณ วุฑฒิกโร. ภาษากับการตีความในพระพุทธศาสนา. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent_desc.php?article_id=&co&articlegroup_id=906 [5 มีนาคม 2564].
- พระศรีคัมภีร์ญาณ. พุทธปรัชญา. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2556.
- พุทธทาสภิกขุ. สุตรวैयाลล่าง. กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, 2543.

²¹ พระศรีคัมภีร์ญาณ, พุทธปรัชญา, หน้า 273.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.

วินทร์ เลียววาริณ. มังกรเสน. กรุงเทพมหานคร: ไทยยูเนียน กราฟฟิกส์, 2552.

สมภาร พรหมทา. กวีนิพนธ์เรียวกัน. กรุงเทพมหานคร: บริษัท สารมวลชน จำกัด, 2534.

_____. พุทธศาสนานิกายเซน การศึกษาเชิงวิเคราะห์. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร:

สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546.

_____. พุทธศาสนมหายาน นิกายหลัก. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540.

สุมาลี มหณรงค์ชัย. พุทธศาสนมหายาน ฉบับปรับปรุงแก้ไข. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร:

สำนักพิมพ์สยาม, 2550.

อภิชัย โพธิ์ประสิทธิ์ศาสตร์. พระพุทธศาสนมหายาน. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์

มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2539.